

Tionde roten, tomt 104

Kvarteret Lilla Bommen

Tjugofjärde roten 1637–57v

Klädespressargatan eller Kvarnbergsgatan

Tolfte roten 1657h–70

Pottmakaregården eller norra delen av 10.104

Enligt resolutionsboken upplät magistraten den 16.5.1671 för 90 rdr en stadstomt till *pottmakaren Jörgen Praettun*. På den hade tidigare stadens hästkvarn stått. I Gustavi tomtöreslängd upptages den 1670 som "Stadstomten". Med anledning av denna försäljning kan man bland magistratens årshandlingar för den 17.7.1671 finna följande inlaga (EIIa:3), där *Börge Andersson Bohm* vid Lilla Bommen sade sig ha förnummit "att den plats, som hästequarnen tillförene påstod skall haffwa af begynnelsen warit Een platz med hambne- och hörneplatzen och som min sal. fader så af Cronan som af Magistraten tillsagd att nyttia och bruka för Cronenes store beswär, min sal. fader och iag Cronones Materalier igenom min gård förde. hafft, drages ock twifwelsutan till minnes, at gatan för några åhr sedanwar äfwen som en dynggeplatz och sump öfwer alt, så att folck med stor möda där framkomma kunde, tå blef befalt, at min fader platzen igenom, som war för hästeqwarnen, opfylla skulle, den han ock med stor omkåstnad steensatte, som hwar och een wäl witterliget är, förmodar altså ingen närmare wara bemälte platz att lösa uthan iagh" etc. och fortsatte:"Hr Presidenten Leioncrantz drager sig wäl till minnes, at iagh för några åhr sedan, innan wådelden staden öfuergick, uppå hästequarnen klandrade, säyandes det hon står och faller nidh, tå Hr Presidenten suarade: Kiöper [imperativ"] huset med den öfrige platzen och skickade altså Hr Presidenten Rådmannen Torbernus Berling och Rådmannen Johannes Petreij det at bese, förmodar för den skuld, at ingen må nu trängia sigh på migh" etc.

Pottmakaren Jörgen Praettun fick emellertid stanna kvar. I bakugnslängderna upptas Jörgen pottmakare åren 1673–74 och hans *änka Anna Zimmerman* 1675–77. Makarna var ett led i en kedja av pottmakare. Anna Zimmermans far *Ambrosius Zimmermans änka Oluff Henriksdotter* gifte om sig med *pottmakaren Mikael Goldman*, som förliktes med sin bror 12.9.1670. Den 17.8.1671 nämnes Jörgen Praettun som Oluff Henriksdotters måg och fullmäktig.

I äktenskapet med Praettun hade Anna Zimmerman sönerna *Didrik* och *Jacob*. Sedan gifte Anna om sig med *pottmakaren Petter Kruus* (eller Kruuse) efter vilken hon omtalas som änka i tomtöreslängden 1699: hon svarar där för en tomt. Enligt en bouppteckning den 7–14 febr.1700 var hon avliden (Gbg bou 1700:26).

Pottmakaregården beboddes 1703 av *Christian* och *Joen Pottmakare*. Den senare är väl den *Joen Andersson Borckman*, som omtalas i 1706 års tomtöreslängd. 1710–1712 nämner längden inga namn, talar endast om Pottmakaregården som innehavare av 1 tomt.

Under en kortare tid tycks gården ha fungerat som "Christian Dögens änkas andra gård" och där hon hyste ett antal hyresgäster, som tillsammans med deras eventuella barn bör ha gjort gården välbefolkad. Här bodde 1715: *Henrik Borelius* (ej 1717), *Christopher Tribler* (1717 med h. *Rusina Hansdotter* och *gesällen Nils Larsson* och *pigan Maria Svensdotter*) och *båtföraren Sven*

Månsson (densamme som *Sven M. Loff* 1717 10.103?). 1717 nämns ytterligare: *Sergeant Johan Stockenstedt* m hustru *Anna Persdotter*, *Sven Bånge* med hustru *Grotte*, *soldatänkan Britta Svensdotter*, *Margareta Larsdotter* och *soldathustrun Annika Nilsson*.

Gården bör en tid ha ägts av *Sven Bånge*, ty *pottmakaren Joakim Cock* skrev den 2.8.1720, att han hade lånat 1 000 d smt av handelsmannen i Göteborg herr *Claes Schmill* för att därmed tillhandla sig kommissarie Bånges hus och gård på Kvarnbergsgatan. Han talade i skrivelsen om sin tillkommande hustru och att han ämnade ”bemälte hus efter sin profession och hantering inrätta, bygga och reparera”.

Berg (II:5–6, 370) ger oss följande uppgifter om ”hantverksmästare Joakim Cock”: Gift 23.9.1720 med *Catarina Stiegler*, döpt 12.4.1687, begr. 21.9.1733, dotter till *snörmakare Simon Stiegler*, död 1714, och *Maria Könitz*, död 1710. Barn: *Anna Maria*, döpt 17.11.1721. Gift med *tunnbindare Nils Jonsson Ahlgren*. *Maria*, döpt 3.5.1724, var död 1752. Gift med *snickaremästare Lars Andersson*, död 1759.

Joakim Cock blev inte långvarig ägare av gården. Redan den 26.1.1723 utauktionerades pottmakare Jochim Cocks hus och gård på Kvarnbergsgatan, värderad 1 000 d smt till vilket pris gården inköptes av Cocks långivare *Claes Schmill*.

Gården övertogs omgående av en ny *krukmakaremästare Johan Christoffer Gelhardt*, som fick burskap den 29.1.1723 och avled 1738 (begr. 1 aug. detta år). Han gifte sig den 10.2.1723 med *Maria Elisabeth Rehn*, som efterlevde honom (född 1698, död 1770 och begr. 2.10. s.å.). Gelhardt kallas fattig 1732. Enligt bouppteckningen den 24.10.1739 efterlämnade Johan C Gelhardt hus och gård på Kvarnbergsgatan mellan kapt. Nöring och bokhållare Langeloh, värd 600 d smt. Dottern *Anna Maria Elisabeth* döptes 1.2.1724 och var 21.1.1755 gift med *krukmakare Lorentz Schuberg*.

Maria Elisabeth Gelhardt sades 1740 vara fattig och utan näring men återupptog 1741 pottmakareverksamheten med hjälp av *gesällen Henrik Smitt*. 1748 hade hon ingen gesäll. Hon hade då hyresgästen *skräddaren Lars Palmgren* med *läregossen Fredrik Barck*. Hon kallas 1753 ånyo fattig och näringslös.

Vid kämnärsrätten den 15.3.1754 redogjorde *brandvaktmästare Christian Stare* för den våldeld som sistlidna december natten mellan den 21 och 22 hade utbrutit i brädhustaket hos *Maria Elisabeth Gelhardt*. Änkan förklarade, att sedan det klockan tre på eftermiddagen hade utbränt i brännugnen och hon hade gått upp med sina barn om aftonen för att taga sig någon mat så hade under detta en karl klappat på porten och sagt, att elden var lös. Enligt vad hon trodde hade våldelden uppkommit genom en skråma i muren genom vilken elden hade kommit ut och fattat tag i ett bräde. Hon ansåg sig vara oskyldig till eldens uppkomst, ty hon hade låtit *pottmakaregesällen Hille* uppmura den.

Enligt *brandmästaren Edberg* var muren alldeles hel men den var för svag för en sådan stark eldning ”medan den var uppmurad med en sten på platt samt därmed neder ifrån jorden ända upp igenom till emot 9 alnars höjd”. Skorstensfejaren kunde omöjligen taga sig igenom den. Genom den starka eldningen skulle muren ha blivit så het, att stenarna var så gott som glödande tvärs igenom, så att en bjälke hade börjat brinna. Edberg hade flera gånger bett henne att taga bort denna bjälke och att låta förbättra brännugnen. *Christian Stare* vittnade om samma sak.

Stadsfiskalen Maijgren hävdade, att elden hade uppkommit genom efterlåtenhet och vårdslöshet. Eldröret hade inte heller varit så försvarligt gjort, att ingen risk för eldfara uppstod. Han hänvisa-

de till Kungl. Maj:ts för Göteborg utgivna Politie och Brandordning 2 Kap. 2 art. 3§, där det strängeligen befalldes, att pottmakare och ett flertal andra hantverksgrupper, som hade behov av stark eldning inte endast borde väl förse och omlaga sina eldstäder utan också umgås försiktigt med elden. Enligt honom borde Maria Elisabeth Gelhardt plikta med 30 d smt. Hon borde inte få betjäna sig av brännugnen innan den hade förbättrats. Maijgren hemställde om omedelbar nedrivning av brännugnen och förbehöll sig rättegång mot Hille.

Denna utlovade stämning på pottmakaregesällen Johan Hille hade Maijgren uttagit till den 29.3.1754. Han anklagade då Hille för att oförsvarligen ha uppmurat brännugn och eldrör och att dessutom därigenom ha fuskat i murmästarehantverket.

Hille ansåg sig ha uppmurat brännugnen väl och acceptabelt och förklarade att det både i Sverige och Tyskland skulle tillhöra pottmakarna att utföra sådant arbete. Men han hade varit ur hustru Gelhardts tjänst i halvannat år och hade inte av henne erhållit den sten, som behövdes för ugnens uppmurande och kunde därför inte heller ansvara för murens uppmurande.

I kämnärsrättens dom hänvisades till 2 kap. art 1 i Brand- och Politieordningen för staden Göteborg av den 22.9.1748 uttryckligen förmår att alla stadens invånare oberoende av att en del av dem eljest hörde unde andra jurisdiktioner utan åtskillnad av stånd och värde i de mål som angick brandordningen och dess exekution, stod och löd under Göteborgs magistrats bud, befallningar och jurisdiktion. När det gällde detta av Herr Hovrättskommissarien och stadsfiskalen Anders Maijgren emot pottmakaregesällen Johan Hille instämnda mål angående hans oförsvarliga uppmurande av pottmakareänkan Gelhardts brännugn och skorsten och hans fuskande i murmästareyrket ansåg kämnärsrätten, att den på grund av 10 kap. § 11 rättegångsbalken måste remittera ärendet till magistratens dömande. Men Maria Elisabeth Gelhardt dömdes till 5 d smt plikt på grund av sin försumlighet. Brännugnen skulle förklaras för oduglig och hon borde påläggas, att förse sig med tillräckliga brandredskap.

Om henne måg *Lorentz Schuberg* kan man läsa följande i årshandlingarna 4.11.1754 (EIIb:79): Genom *krukmakaremästare Bens* avvikande hade en plats blivit ledig som mästare. Den söktes av *krukmakaregesällerna Hindrich Stenholm* och Laurent Schuberg, vilken sedan april arbetade hos krukmakareänkan Maria Elisabeth Gelhardt. Han hade utlärt hos *Jöns Granberg* enligt betyg från Falkenberg.

Änkan Maria Elisabeth Gelhardt kom i skuld till mågen Schuberg, varför hon den 27.4.1757 dömdes att låta sin gård gå till auktion. Den sades vara belägen på Klädespressaregatan och var värderad till 1 200 d smt. Mäster Lars Schuberg betalade 100 daler ytterligare för den. Den 18.12.1759 pantsattes gården till *trädgårdsmästare Anders Engelbrectsson*. Tomtöreslängden samma år talar om ödetomt.

Pottmakare Lorentz Schuberg själv gjorde konkurs den 12.8.1768. I handlingarna omtalas *hökarna Per Svensson* och *Nils Kampe* vara förmyndare för pottmakaren Gelhardts omyndiga barn *Eleonora* och *Cajsa*, vilkas fäderne hade inestätt i moderns försålda gård.

1762 hade kakelugnsmakaren L. Schuberg *gesällerna Anders Bodeus* och *Joh. Sandberg*. Den 24.4.1770 utauktionerades pottmakaren mäster Schubergs tomt på Klädespressargatan med brännugn och all annan åbyggnad samt tvenne ”pifwer”, tre tolfter gamla bräder och 2 st järnpickar och inropades av *kassör Assmund Ådahl* för 505 d smt.

Schuberg bereddes möjlighet att återköpa tomten, ty han står även i fortsättningen som ägare till den i tomtöreslängderna. *Bryggarålderman Peter Fox* lät den 4.3.1782 för 300 d specie köpeskil-

ling samt särskild vängåva 16 rdr 32 skill. uppbjuda en uti stadens femte kvarter vid Klädespres-sargatan mellan källaremästare Schlemmingsers gård å västra och Fox egen gård östra sidan belägen tomt med åbyggnad, som tillhört pottmakaremäster Lorentz Schuberg och denne med sin hustru den 6.3.1782 sålt till åldermannen Fox. 30-penningen var 10 rdr specie.

Efter Fox död ägdes gården av hans arvingar i varje fall vid skrivningen av tomtöreslängden 1800 men enligt brandförsäkringsbrevet, daterat 14.6.1803, liksom 1807 av *bryggaren Anders Jernberg* och delade efter Peter Fox inköp av gården historia med 10.105 och 10.106.

Södra delen av 10.104

Vid Kvarnbergsgatan väster om den av bryggäränkan Maria Andersdotter ägda gården vid hörnet av Ö. Hamngatan.

Den gård, som *visitören Johan Knöös* ägde 1715 och vars tomt då i skattningslängden värderades till 120 d smt och var husvärde var 280 d smt torde tidigare ha tillhört Christian Dögens änka eller möjligen Börge Andersson Bohms arvingar. Man hittar den nämligen ej i tomtöreslängder-na. 1717 bodde tullnären Johan Knöös där med sin *hustru Anna Svensdotter* och *pigan Elin Enarsdotter* 1723 bodde *borgaren Anders Bornander* här. 1725 var det fortfarande ”tullnären Knöös gård” men där bodde då *båtekarlen Joen Andersson* ”med dess intressenter”. 1730 var det ”framlidne tullskrivaren Knöös gård”, bebodd av *båtekarlen Erik Torstensson*.

Åren 1725–30 bodde avskedade *kaptenen Paul Nöring* på Kvarnberget i gården 10.91. Möjligen flyttade han hit till Johan Knöös tidigare ägda gård i samband med giftermål med *Christian Dögens änka Brita Johansdotter*. Från 1732 står han antecknad för gården.

Redan den 4.6.1733 uppbjöds kaptenen herr Paul Nörings på Kvarnebergsgatan belägna hus och gård för skuld till *änkan hustru Catarina Lund* 41 d 24 öre smt och till *köpmannen Magnus Wetterquist*. I in-teckningsprotokollet för den 7.7.1733 står, att Paul Nöring hade ett hus och gård på Kvarnbergsgatan, som nyligen hade varit anslagen till auktion. Han fick därför låna av sin morbroder *regementskvartermästaren Nicklas Skåre* 165 d smt, av sin svåger *åldermannen mäster Anders Bäcker* 75 d smt, av *mäster Börge Bäck* 75 d smt och *mäster Anders Hägg* 75 d smt, tillsammans 390 d smt för att inlösa gården.

Morbrodern Niclas Skåre lät i december 1736 för sin ovannämnda fordran uppbjuda gården första gången. Kaptan Paul Nöring klarade tydligen upp situationen den gången men den 15.5.1738 återkom regementskvartermästaren Nils Skåre med sina intressenter och lät uppbjuda gården för hela det ovannämnda skuldbeloppet 390 d smt. Även denna gång reddes krisen upp. Hos Paul Nöring bodde 1742 (styv?)sonen *slaktarmästare Daniel Hielm*, kallad fattig, drängen Johan, *lä-regossen Daniel Andersson*.

1745 ägdes gården av Paul Nörings änka, tydligen förut änka efter en slaktare eller slaktardotter av Nörings långivare att döma. 1750 var tomten ödetomt, ännu 1755 tillhörande kaptan Nörings änka. 1760 var det *bryggaren Peter Fox* ödetomt, 1775 hans vedbod och 1786–87 hans hus. Den delade i fortsättningen historia med Peter Fox övriga tomter.

Petter Fox ägde både 10.104 (kallat ”hans hus”) 10.105 och 10.106 1785–90. Ägare av 10.104 var 1800 bryggaren Petter Fox arvingar och 1807 *vinhandlare A Fernberg*.